

ПРИНЦИПИ ТА СТАН ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В БАНКАХ УКРАЇНИ

PRINCIPLES AND FORMATION CONDITION OF INFORMATION SYSTEMS OF RISK MANAGEMENT IN UKRAINIAN BANKS

Пернарівський О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
та фінансового моніторингу,
Університет державної фіскальної служби України

Татьяніна С.М.

старший викладач кафедри банківської справи
та фінансового моніторингу,
Університет державної фіскальної служби України

У статті розглянуто принципи формування інформаційних систем управління банківськими ризиками. На основі публічної звітності проведено порівняльну оцінку агрегування даних щодо ризиків вітчизняними і зарубіжними банками. Виявлено особливості відображення ризиків у фінансовій звітності вітчизняних і зарубіжних банків.

Ключові слова: агрегування, банк, банківський нагляд, банківські ризики, звітність банків, показники ризиків.

В статье рассмотрено принципы формирования информационных систем управления банковскими рисками. На основе публичной отчетности проведена сравнительная оценка агрегирования данных по рискам отечественными и зарубежными банками. Выявлены особенности отражения рисков в финансовой отчетности отечественных и зарубежных банков.

Ключевые слова: агрегирование, банк, банковский надзор, банковские риски, отчетность банков, показатели рисков.

The article deals with the principles of the formation bank's risk management information systems. On the basis of public reporting, the authors conducted a comparative assessment of the risk data aggregation by domestic and foreign banks. The features of risks representation in the public reporting of the domestic and foreign banks are revealed.

Key words: aggregation, bank, banking supervision, bank risks, banks reporting, risk indicators.

Постановка проблеми. Одним з основних уроків останньої глобальної фінансової кризи стало те, що банківські інформаційні технології та масиви даних не були адекватними для забезпечення ефективного управління ризиками банків. Багато банків виявилися неспроможними управляти ризиками належним чином через послаблення навичок агрегування даних щодо ризиків і підходів до складання звітності з ризиків. Це мало тяжкі наслідки як для самих банків, так і для стабільності фінансової системи загалом.

Зважаючи на це, Базельський комітет з питань банківського нагляду ввів додатковий компонент нагляду з метою розширення можливостей банків з виявлення та ефективного управління банківськими ризиками. Ним визна-

чено, що ефективна система банківського ризик-менеджменту має передбачати належні інформаційні системи управління ризиками. Базельський комітет з питань банківського нагляду також відніс агрегування даних щодо ризиків до напрямів удосконалення корпоративного управління в банках [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти формування ефективних систем управління ризиками вітчизняних банків досліджувалися багатьма науковцями. Значний внесок у цю проблематику зробили такі вчені, як В. Бобиль, В. Вітлінський, І. Волошин, А. Камінський, Л. Примостка. Ними вивчалися, зокрема, аспекти комплексної системи антикризового управління банківськими ризиками [2], особливості ризик-менеджменту

в сегменті банківського мікrokредитування [3]. Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, варто зауважити, що більш детального дослідження потребує питання формування інформаційних систем управління банківськими ризиками, зокрема агрегування даних щодо ризиків і відображення їх у звітності.

Метою статті є аналіз принципів агрегування даних щодо банківських ризиків та дослідження особливостей відображення їх у публічній фінансовій звітності вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу. Термін «агрегування» визначається як групування споріднених економічних показників за певними узагальненими статистичними ознаками (вимірами). Відповідно агрегування даних щодо ризиків може бути визначене як виявлення, збір та обробка даних щодо ризиків з урахуванням вимог складання звітності банку. Воно має включати класифікацію, об'єднання або розбивку даних щодо ризиків [4].

Принципи формування інформаційних систем управління ризиками банків та агрегування даних щодо ризиків мають забезпечити:

- створення можливостей для подання ключової інформації, що використовується Радою та Правлінням банку для виявлення, моніторингу та управління ризиками;
- вдосконалення процесу прийняття рішень у банку;
- забезпечення комплексної оцінки ризику на консолідованому рівні;
- зменшення ймовірності і величини втрат через недосконале управління ризиками;
- підвищення оперативності отримання інформації і прийняття рішень;
- підвищення якості організації стратегічного планування й управління ризиками впровадження нових продуктів і послуг.

Принципи формування інформаційних систем управління ризиками банків та агрегування даних щодо ризиків мають поширюватися на всі ключові внутрішні моделі управління ризиками (наприклад, внутрішні рейтинги для визначення кредитного ризику, ризикова вартість (VaR) та ін.).

Принципи формування інформаційних систем управління ризиками банків та агрегування даних щодо ризиків мають охоплювати чотири тісно пов'язані напрями:

- управління та програмне забезпечення;
- можливості агрегування показників ризиків;
- практику складання звітності про ризики;
- інструменти нагляду.

1. Управління та програмне забезпечення

Банк повинен мати ефективну структуру управління, набір даних щодо ризиків та програмне забезпечення.

Принцип 1

Управління – можливості банку з агрегування даних щодо ризиків і складання звітності про ризики мають бути об'єктом регулювання

відповідно до принципів і вимог, встановлених Базельським комітетом із питань банківського нагляду.

Рада та Правління банку повинні розробити систему ідентифікації, оцінки й управління якістю даних щодо ризиків як складник системи ризик-менеджменту банку. Вона має передбачати стандарти розкриття інформації як про зовнішні, так і про внутрішні процеси, пов'язані з ризиками, а також конфіденційність, повноту і достовірність даних. Рада і Правління банку мають розглядати і затверджувати звітність банку про ризики і забезпечувати виділення необхідних ресурсів.

Принцип 2

Набір даних та програмне забезпечення – банк повинен формувати набір даних та програмне забезпечення, що повністю забезпечують можливості агрегування даних щодо ризиків і складання звітності не лише в нормальних умовах, але й в умовах кризи.

Можливості агрегування банком даних щодо ризиків і складання звітності мають розглядатися як складник процесу планування і виступати об'єктом аналізу діяльності банку.

II. Можливості агрегування показників ризиків

Банки повинні розвивати і підвищувати можливості агрегування даних щодо ризиків, щоб забезпечити точне відображення ризиків у звітності.

Принцип 3

Точність і цілісність – банк має бути здатним формувати точні і надійні дані щодо ризиків у нормальних і кризових умовах. Дані мають агрегуватися в основному на автоматизованій основі, щоб мінімізувати ймовірність суб'єктивних помилок.

Принцип 4

Повнота – банк має бути здатним охопити і відобразити всі свої ризики. Дані мають бути доступними за видами діяльності, типами клієнтів, видами активів, галузями, регіонами та іншими ознаками, за якими ідентифікуються і відображаються експозиції ризику.

Можливості агрегування мають стосуватися всіх ризиків, у тому числі позабалансових. Від банків не повинно вимагатися, щоб вони використовували загальні підходи і показники для вимірювання, але можливості агрегування даних щодо ризиків не повинні залежати від вибору того чи іншого методу.

Принцип 5

Оперативність – банк має бути здатним визначати сукупну й актуальну поточному часу величину ризику у встановлені терміни відповідно до принципів точності і повноти. Періодичність визначення ризиків повинна відповідати встановленим банком вимогам до періодичності звітності про ризики в нормальних та кризових умовах.

Принцип 6

Гнучкість – банк має бути здатним проводити визначення сукупного ризику під час кризових

ситуацій, зміни внутрішніх потреб і вимог наглядових органів.

Можливості банку щодо агрегування показників ризиків мають бути гнучкими й адаптивними, щоб відповідати новим потребам і передбачати оцінку нових ризиків, що можуть виникати.

III. Практика складання звітності про ризики

Точні, повні й оперативні дані є основою ефективного управління ризиками. Проте самі лише дані не гарантують, що Рада та Правління банку отримають відповідну інформацію, щоб прийняти ефективні рішення щодо управління ризиками. Щоб ефективно управляти ризиком, достовірну інформацію необхідно надавати компетентним фахівцям у потрібний час. Звітність про ризики має бути точною, доступною і повною. Щоб гарантувати повноцінність такої звітності, вона має базуватися на таких принципах.

Принцип 7

Точність – звітність про ризики повинна правильно і точно відображати агреговані дані щодо ризиків. Звітність має бути вивіреною і затвердженою.

Принцип 8

Повнота – звітність про ризики має покривати всі ризикові сфери діяльності банку. Глибина і діапазон цієї звітності має бути узгоджені з розмірами і складністю операцій банку та профілю ризиків, а також із вимогами користувачів.

Звітність про управління ризиками має включати інформацію про експозиції за всіма значущими ризиками (кредитним ризиком, ринковим ризиком, ризиком ліквідності, операційним ризиком). Звітність про управління ризиками має також відображати величини, пов'язані з ризиком (наприклад, регулятивний та економічний капітал).

Звітність має містити граничні концентрації ризику і надавати інформацію стосовно лімітів і схильності до ризику та відповідні рекомендації. Звітність про ризики має включати поточні значення показників ризику, необхідні Раді та Правлінню банку для зниження ризику або дій у специфічних ситуаціях. Це включає в себе забезпечення можливості контролювати виникаючі тенденції за допомогою прогнозів і стрес-тестування.

Наприклад, звітність про ризики має включати, але не обмежуватися такою інформацією, як: достатність капіталу, регулятивний капітал, показники ліквідності, кредитний ризик, ринковий ризик, операційний ризик, ризик ліквідності, результати стрес-тестування, концентрації ризику, прогнози щодо руху грошових коштів.

Принцип 9

Доступність – звітність про управління ризиками має подавати інформацію в доступній і чіткій формі. Звітність має бути легкою для розуміння і досить повною, щоб забезпечувати інформацію для прийняття рішень. У звітності

має витримуватися баланс між показниками ризику, аналізом, інтерпретацією і поясненнями.

Звітність про ризики банку має сприяти якісному управлінню ризиками і прийняттю рішень відповідними користувачами (зокрема, Радою та Правлінням банку). Звітність про ризики має містити інформацію, яка є значущою і відповідає потребам користувачів.

Принцип 10

Періодичність – Рада та Правління банку мають встановити частоту (періодичність) складання та оприлюднення звітності про управління ризиками. Вимоги до періодичності мають визначатися потребами користувачів, природою ризику, швидкістю, з якою ризик може змінюватися, а також значенням звітності в забезпеченні ефективного управління ризиками і прийняття рішень у банку. Частота (періодичність) звітності має збільшуватися в період кризи.

Частота (періодичність) звітності про ризики залежить від виду ризику, призначення і користувачів. Банк повинен періодично аналізувати призначення кожного звіту і встановити вимоги щодо періодичності складання звітності в нормальних ситуаціях і в кризові періоди.

Принцип 11

Оприлюднення – звітність з управління ризиками має оприлюднюватись у відповідних джерелах і включати значущу інформацію відповідно до потреб користувачів, незважаючи на необхідність забезпечення конфіденційності даних.

Політика і процедура звітування мають відповідати інформаційним потребам Ради банку, Правління та інших структурних підрозділів (наприклад, комітету з ризику). Процедури мають забезпечувати швидке отримання та аналіз показників ризику й оприлюднення звітності, щоб забезпечити своєчасне надходження до всіх користувачів. Це має балансуватися з необхідністю гарантувати конфіденційність певної інформації.

IV. Наглядовий контроль, інструменти та взаємодія

Наглядові органи мають відігравати ключову роль у контролі і забезпеченні стимулів для імплементації банками принципів агрегування даних щодо ризиків та складання звітності і діяльності відповідно до них. Вони повинні також аналізувати втілення банками принципів, щоб визначити, чи забезпечують вони досягнення визначених цілей і чи потрібне подальше їх удосконалення.

Принцип 12

Контроль – Наглядові органи повинні періодично контролювати й оцінювати втілення банками одинадцяти вищенаведених принципів.

Контроль має здійснюватися на регулярній основі і доповнюватися тематичними оглядами. Наглядові органи мають перевіряти впровадження банком принципів через випадкові запити на інформацію, яка стосується ризиків

(наприклад, експозиції певних ризиків) у короткі терміни часу, таким чином перевіряючи здатність банку до швидкого узагальнення даних про ризики і складання звітності про ризики. Наглядові органи повинні мати доступ до відповідної звітності, щоб здійснювати відповідний контроль.

Наглядові органи повинні перевіряти можливість банку до агрегування даних щодо ризиків і складання звітності про ризики в умовах як кризи, так і стабільного зовнішнього середовища (зокрема, в умовах стрімкого економічного зростання).

Принцип 13

Коригуючі і контролюючі заходи – наглядові органи повинні мати і використовувати відповідні інструменти і ресурси, щоб вимагати ефективного і своєчасного усунення банком недоліків у методах агрегування показників ризику і складання звітності про ризики.

Наглядові органи повинні мати низку інструментів, щоб усувати недоліки банку в агрегуванні показників ризику. Такі інструменти можуть включати збільшення інтенсивності спостереження; незалежний контроль третьої сторони, наприклад, зовнішніх аудиторів.

Наглядові органи мають встановлювати обмеження на ризики банку або зростання їхньої діяльності у сферах, де виявлені недоліки в агрегуванні показників ризиків, що зумовлює слабкі сторони в можливостях управління ризиками.

Для нових видів діяльності наглядові органи можуть вимагати від банку підтвердження можливостей агрегування показників ризику за цим видом діяльності.

Коли наглядовий орган вимагає від банку вжиття коригуючих заходів, він має встановити часові рамки для них. Наглядові органи повинні здійснювати виїзний контроль, щоб вимагати прискорення коригуючих заходів у разі, якщо банк адекватно не реагує на зауваження або якщо наглядові органи вважають такі дії виправданими.

Принцип 14

Взаємодія – Наглядові органи мають співпрацювати з іншими відповідними органами щодо контролю за дотриманням принципів і вжиття необхідних заходів у разі необхідності.

Ефективна взаємодія і відповідне інформування між контролюючими органами повинні забезпечити досконалість системи управління ризиками банку. Взаємодія може набувати форми спільного використання інформації, обговорення на двосторонній або багатосторонній основі.

Наглядові органи мають обмінюватися висновками своїх досліджень щодо можливостей агрегування показників ризику і складання звітності про ризики різними учасниками банківської групи. Це має усувати будь-які перешкоди щодо агрегування показників ризиків і

складання звітності про ризики через проблеми поширення даних про ризики всередині групи.

Для визначення стану агрегування даних щодо ризиків і відображення їх у фінансовій звітності у вітчизняній банківській практиці нами проведено порівняльний аналіз цих процесів на прикладі банків, які донедавна належали до UniCredit Group («Укрсоцбанк» (Україна), Bank Pekao SA (Польща), Zagrebačka banka dd, Хорватія), використовуючи їхню публічну фінансову звітність [5]. Якщо брати до уваги річні фінансові звіти цих банків, то інформація про ризики наводиться у відповідних примітках. Що стосується змістовних частин звітності про ризики, то на початку «Укрсоцбанк» та Bank Pekao SA наводять структуру управління ризиками, в якій відображаються повноваження та завдання відповідних органів та підрозділів у сфері управління ризиками, а також зазначаються визначальні ризики в їхній діяльності. Zagrebačka banka dd на початку наводить лише визначальні ризики у своїй діяльності й основні методи управління ними, зокрема, зазначаючи, що основною методикою вимірювання ринкових ризиків є VaR-технологія. Далі у звітності кожного з банків наводиться інформація про основні ризики в їхній діяльності, і першим серед них виділяється кредитний ризик. Bank Pekao SA наводить інформацію про значення ймовірностей дефолтів своїх позичальників у згрупованому вигляді (табл. 1).

Подібна інформація також наводиться за кредитами населенню та корпоративному сектору. При цьому за споживчими кредитами виділяється 10 класів позичальників, а за корпоративними кредитами – 17 класів. Ключовою особливістю є те, що визначення ймовірностей дефолтів позичальників *Bank Pekao SA* здійснює на основі внутрішніх моделей. Внутрішнє тестування і затвердження моделей та параметрів ризику орієнтовані на оцінку якості моделей ризику, точності і стабільності параметрів оцінки, що застосовуються банком. Тестування і затвердження здійснюється на рівні кожної моделі ризику, хоча банк може застосувати кілька моделей для кожного класу ризику. Крім того, підрозділи внутрішнього аудиту зобов'язані переглядати системи рейтингування позичальників банку принаймні один раз на рік. Для порівняння слід зазначити, що вітчизняні банки наводять у своїй звітності оцінки кредитного ризику, визначені за методиками, затвердженими Національним банком України.

Заслугує на увагу також інформація про концентрації, яку наводить *Bank Pekao SA* у своїй звітності про ризики. Вона містить дані про частки 10 найбільших позичальників банку в загальній сумі кредитного портфеля, а також частки 5 найбільших холдингових груп, які обслуговуються в банку.

Далі у звітності про ризики банків наводиться інформація про ринкові ризики банку. Всі три

Таблиця 1

Структура портфеля кредитів малому та середньому бізнесу, Bank Pekao SA

Клас	Ймовірність дефолту(PD),%	Частка в портфелі, %
1	0.00% <= PD < 0.11%	1,5
2	0.11% <= PD < 0.22%	4,3
3	0.22% <= PD < 0.45%	8,6
4	0.45% <= PD < 1.00%	17,2
5	1.00% <= PD < 2.10%	18,3
6	2.10% <= PD < 4.00%	15,6
7	4.00% <= PD < 7.00%	12,7
8	7.00% <= PD < 12.00%	9,3
9	12.00% <= PD < 22.00%	8,0
10	22.00% <= PD < 100.00%	4,5

Таблиця 2

Структура операційного ризику, Bank Pekao SA

Типи подій	Частка, %
Внутрішнє шахрайство	5,24
Зовнішнє шахрайство	37,49
Помилки персоналу та безпека на робочому місці	27,45
Клієнти, продукти і бізнес-практика	13,54
Пошкодження матеріальних активів	5,62
Зрив поставок і збої систем	1,19
Управління процесами	9,47
Всього	100

банки зазначають, що основним механізмом, який використовується з метою оцінки ринкових ризиків, є методика оцінки ризикової вартості Value at Risk (VaR), яка базується на методі історичного моделювання. Зазначена модель генерує ймовірні майбутні сценарії, базуючись на аналізі часових рядів щодо історичних змін ринкових курсів, з урахуванням взаємозв'язку між ними. При цьому «Укрсоцбанк» визначає ризики на основі ринкових даних щонайменше за останні 12 місяців, Bank Pekao SA – за останні 2 роки, Banque Zagrebačka dd – щонайменше за останні 500 банківських днів. Параметри, що використовуються з метою розрахунку VaR для цілей управління ризиками, такі: інтервал довіри – 99%, горизонт прогнозування – 1 день, оновлення часових рядів – щодня.

При цьому показники ринкових ризиків, визначених із застосуванням VaR-технології, у фінансовій звітності наводять Bank Pekao SA та Banque Zagrebačka dd, а «Укрсоцбанк» обмежується шоковою оцінкою за умови зміни ринкового фактора на 10%.

Banque Zagrebačka dd у звітності про ризики в графічній формі наводить також результати бек-тестування VaR-показників ризиків за останній рік, які характеризують їх адекватність.

Інформація про ризики ліквідності всіх трьох банків включає аналіз розривів ліквідності (гепів) на відповідних часових інтервалах.

Операційний ризик у звітності всіх трьох банків відображений в основному у вербальній

формі. Лише Bank Pekao SA наводить структуру свого операційного ризику за типами ініціюючих подій (табл. 2).

Типи ініціюючих подій операційного ризику включають:

- внутрішнє шахрайство – збитки від дій, спрямованих на привласнення майна в обхід правил, законів і внутрішньої політики банку, до яких має стосунок принаймні одна внутрішня особа;

- зовнішнє шахрайство – збитки, що є наслідком шахрайських дій, привласнення майна або обходу правил, які здійснені третьою особою;

- помилки персоналу та безпека на робочому місці – втрати в результаті дій, несумісних із правилами трудових договорів, виплати з особистих претензій працівника внаслідок травм, дискримінації та нерівного поводження;

- клієнти, продукти і бізнес-практика – збитки від неналежного виконання банком зобов'язань перед клієнтами;

- пошкодження матеріальних активів – втрати через пошкодження або втрату матеріальних активів внаслідок стихійних лих або інших подій;

- зрив поставок і збої систем – втрати від бізнесу або збоїв систем;

- управління процесами – збитки від неякісного управління процесами та відносинами в банку.

Висновки. Фінансова криза проявила недоліки в підходах банків до управління ризиками. Одним із таких недоліків виявилася нездатність

банків оперативно і точно агрегувати дані щодо ризиків. Зважаючи на це, Базельським комітетом з банківського нагляду були розроблені принципи ефективного агрегування показників ризиків банку та відображення їх у звітності про ризики, які закріплені у відповідному консультативному документі. В ньому зазначається, що імплементація цих принципів у діяльність банків забезпечуватиме розширення можливостей національних регуляторів щодо ефективного нагляду за діяльністю банків, упередження виникнення та подолання наслідків кризових явищ. Підкреслюється, що особливо актуальним це є для великих системних банків.

Аналіз інформації щодо ризиків, яка наводиться у публічній фінансовій звітності вітчизняних банків, дає підстави стверджувати, що українські банки у своїй звітності відображають в основному експозиції ризиків, тобто суми, що піддаються відповідним ризикам. При цьому оцінки щодо чинників ризиків (ймовірностей

дефолтів, волатильностей курсів, відсоткових ставок тощо) практично відсутні, відповідно, відсутні і показники ризиків у грошовому вираженні. Все це свідчить про недостатній рівень агрегування вітчизняними банками даних щодо ризиків і відображення їх у своїй фінансовій звітності, зокрема публічній. Для порівняння, зарубіжні банки у своїй публічній фінансовій звітності наводять інформацію про ймовірності дефолтів позичальників у згрупованому вигляді, показники ринкових ризиків визначені на основі застосування VaR-технології вимірювання ризиків. Також слід зазначити, що вітчизняні банки у своїй звітності практично не наводять жодних числових даних щодо своїх операційних ризиків. Зважаючи на це, вкрай актуальним є вивчення передового зарубіжного досвіду в сфері оцінювання банківських ризиків та можливостей його використання у вітчизняній банківській діяльності, на що мають бути спрямовані подальші дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Consultative Document of Basel Committee on banking supervision "Principles for effective risk data aggregation and risk reporting". URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs239.pdf>. (дата звернення: 10.07.2018).
2. Бобиль В.В. Теоретичний аспект комплексної системи антикризового управління банківськими ризиками. Банківська справа. 2013. № 2. С. 3–20.
3. Камінський А.Б. Характеристичні особливості ризик-менеджменту в сегменті мікrokредитування. Наукові записки НаУКМА. 2016. Том 1: Економічні науки. С. 80–85.
4. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11 червня 2018 р. № 64/Національний банк України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>. (дата звернення: 12.07.2018).
5. Пернарівський О.В. Агрегування показників ризиків як напрям підвищення ефективності банківського менеджменту. Актуальні питання розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. С. 167–198.